

FTAMP 14.01

DOI: <https://doi.org/10.47344/gm48rq67>

Нұрай Айтбаева^{1}, Гаухар Балтабаева², Гүлбейне Скендирова³*
^{1,2}Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
³Ғ.Қайырбеков атындағы №9 орта мектеп, Қостанай, Қазақстан
 *e-mail: nuray.aytbaeva@mail.ru

ТӘУЕЛСІЗДІК КЕЗЕҢІНДЕГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫН ӨМІРМЕН БАЙЛАНЫСТЫРА ОҚЫТУ (ШЕРХАН МҰРТАЗАНЫҢ «ТӘУЕКЕЛ ТОЙЫ» ӘНГІМЕСІ НЕГІЗІНДЕ)

Аңдатпа. Мақалада тәуелсіздік кезеңінде жазылған қазақ прозасын өмірмен байланыстыра оқытудың әдіс-тәсілдері Ш. Мұртазаның «Тәуекел тойы» әңгімесі мысалында талданды. Қазақстан өз тәуелсіздігін алған кезеңнен бастап, қазақ әдебиеті бірқатар шығармалармен толықты. Бүгінгі күні мектеп бағдарламасында тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ әдебиетінің авторлары кеңінен оқытылып жүр. Бұл тұрғыда мектеп жасындағы оқушылардың көркем прозаға қызығушылығын ояту, мәтінді ұғыну және талдай алу мәдениетін қалыптастыру маңызды іс-әрекеттердің бірі. Зерттеу жұмысында тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасын оқыту арқылы оқушыларды өздігінше шешім қабылдауға және өмірге бейімдеуге бағытталған оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері ұсынылды. Көркем прозаны тиімді талдай алу – оқушылардың ой-пайымын қалыптастырып, оқушылардың прозалық шығармаларды оқуға қызығушылығын арттырады. Зерттеу жұмысында шығарма мазмұнын оқушының жеке көзқарасына сүйене отырып талдау, оқушылардың қызығушылығын арттыру, оқушылардың өздігінен шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру мәселелері қарастырылды. Мақалада көркем прозаны тиімді оқыту оқушылардың тек тілдік құзіреттілігін ғана емес, рухани-адамгершілік құндылықтарын, өмірлік көзқарастарының қалыптасуына ықпал ететіндігі дәлелденді. Зерттеу жұмысында отандық және шетелдік зерттеушілердің еңбектері сараланды. Зерттеу нәтижелері тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасын оқытуды жетілдіруге, оқушылардың әдеби шығарманы терең түсініп, өмірмен байланыстыра алуына бағытталды және ғылыми тәжірибелер арқылы дәлелденді.

Түйін сөздер: проза, оқыту, әдістер, тәуелсіздік, өмірмен байланыстыру, орта мектеп

Кіріспе

Тәуелсіздік алған кезеңнен бастап, технологиялар қарқынды дамып, түрлі салаларда да елеулі өзгерістер орын алды. Жаңа заман орнығуы – қоғамдық, әлеуметтік өзгерістермен қатар, әдебиетке де жаңа туындыларды алып келді. Тәуелсіздік кезеңінде жазылған туындылардың басым бөлігі тың тақырыптар мен тың идеяларды қамтитындығымен ерекшеленеді. Технологиялар мен түрлі гаджеттер жедел дамыған кезеңде, оқушылардың зейінін тұрақтандыру педагогтерге артылып отырған міндеттердің бірі. Жасанды интеллектілер мен әлеуметтік желілерге тәуелділігі басым бүгінгі жасөспірімдердің осы ерекшеліктерін сабақ барасында тиімді қолдана білу – оқушылардың көркем прозаны оқуға қызығушылығын арттыратын маңызды әдістердің бірі. Қазақ әдебиеті сабақтарында тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасын оқытуда дәстүрлі әдіс-тәсілдерді қазіргі оқушылардың танымдық және қызығушылығына сәйкес түрлендіріп, орта мектеп оқушыларының көркем мәтінді өмірмен байланыстыра талдау дағдыларының жетілдіру – маңызды мәселелердің бірі.

Зерттеу объектісі – жалпы орта білім беру жүйесінде Шерхан Мұртазаның «Тәуекел тойы» әңгімесін оқыту үдерісі.

Зерттеу пәні – «Тәуекел тойы» әңгімесін өмірмен байланыстыра оқытудың әдіс-тәсілдері.

Зерттеудің мақсаты – Шерхан Мұртазаның «Тәуекел тойы» әңгімесін орта мектеп оқушыларына өмірмен байланыстыра талдап оқыту арқылы мәтінді түсіну, сыни ойлау және

көркем шығарманы қазіргі қоғаммен сабақтастыра талдау дағдыларын дамытуға бағытталған тиімді әдіс-тәсілдерді ұсыну.

Аталған мақсаттарға сәйкес төмендегі міндеттер қойылды:

- тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасының ерекшеліктерін анықтау;
- прозалық шығармаларды оқытуға қатысты отандық және шетелдік зерттеулерге талдау жасау;

- көркем мәтінді өмірмен байланыстыра оқытудың тиімді әдістерін жүйелеу;

- ұсынылған әдістердің тиімділігін тәжірибе жүзінде тексеру.

Қазіргі қазақ прозасының көркемдік деңгейі кеңейіп, шағын жанрдағы шығармашылық нысандар көбейді. Қоғамда орын алып жатқан өзгерістердің барлығы да қаламгер назарынан тыс қалмады. Жалпы қазақ әдебиетін оқыту мәселесін қарастырғанда біз Қоңыратбаевтың «Әдебиетті оқыту методикасының очерктері» (1962), «Қазақ әдебиетінің методикасы» (1964), сондай-ақ Көшімбаевтың «Қазақ әдебиетінің методикасы» (1969), «Орта мектептің қазақ әдебиетін оқыту методикасының мәселелері» (1970) атты іргелі зерттеу еңбектерін қарастырамыз. Аталған еңбектер қазақ әдебиетінің әдістемесінің маңызды мәселелерін көтергендігімен құнды деп есептеледі.

Тәуелсіздік алған кезеңнен бастап әдебиетті оқытудың жаңа әдістемелері жарық көре бастады. Мысалы Бітібаева (1997) өз оқулығында сабақтың бірнеше түрін атай отыра, әдіс-тәсілдерді қай сабақта тиімді қолдануға болатындығын нұсқады. Жаңа кезеңнің басталуы бірқатар өзгерістерге жол ашты. Қазақ әдебиетінің қоры кеңейіп, прозалық туындылар қатары көбейді. Халқымыздың ұлттық танымын, рухын көтеретін, қазақы ұлттық мінезімізді, салт-дәстүрімізді дәріптейтін әңгіме, повестер дүниеге келді (Тоқсамбаева, 2022). Қазақ әдебиетінің жаңа авторлармен, тың шығармалармен толығыуы мектеп бағдарламасында да бірқатар өзгерістер туындатты. Қазіргі рухани жаңғыру аясында халқымыздың өткен тарихын бейнелеуде, ұлы дала құндылықтарын әсерлі суреттеуде қазақ әдебиетінің үлесі мол. Көркем әдебиет ғасырлар бойы қалыптасып, үздіксіз дамитын болғандықтан, жалпы білім беретін орта мектептерде қазақ әдебиеті пәнін ұлттық болмысымызға сәйкестендіріп, өмірмен байланыстыра оқытудың маңызы жоғары. Әдеби білім берудің мазмұндық, құрылымдық жүйесінің өзгеріске түсуі, оқытудың инновациялық түрленуі пәнді оқытудың маңыздылығын арттыра түседі. Әдіскер ғалым Әрінова (1998) әдебиет тек өнер туындысы ғана емес, ғылыми теориясы, негізі бар, сондықтан әдебиеттің пән ретіндегі ерекшеліктері – оның өнер туындысы, әрі ғылым екендігі ретінде танылуы керектегін атап өткен. Әдебиетті өнер туындысы ретінде қарайтын болсақ, әдебиетті оқыту да, оқушы бойына сіңдіре алу да маңызды қадам.

Бүгінгі күні прозалық шығармаларды оқытудың отандық зерттеулермен қатар, әлемдік зерттеулерде бірнеше әдістері қолданылады. Мәселен Тайе және Тешоме (2025) кең көлемді оқыту (extensive reading) әдісі арқылы білім алушыларға әдеби мәтіндерді оқыту арқылы оқу дағдылары біршама жақсарғандығын байқаған. Бұл әдіс арқылы оқушылар бірінші қысқа мәтіндерді оқудан бастайды және мәтіндегі сөздердің мағынасын ашудан гөрі, мәтіннің мазмұны мен идеясына көбірек назар аудартуға тырысады. Мәтіннің мазмұнына көбірек назар аударту оқушылардың көркем прозаны өмірмен байланыстыра алуына жағдай туғызады. Шетелдік зерттеулер, мысалы Муслиминнің (2025) зерттеуінде extensive reading және intensive reading тәсілдерінің оқушылардың оқу үдерісіне әсері салыстырылып, көлемді оқу әдісінің оқушылардың оқу белсенділігі мен тұрақты оқу дағдыларын дамытуда тиімді екендігі анықталған. Сонымен қатар бұл тәсіл оқушылардың мәтінмен өздігінен жұмыс істеуіне және оқуға деген қызығушылығын арттыруға ықпал еткен. Әл-Хафиз (2010) прозалық шығармаларды оқытуды оқушылардың танымдық және тілдік дағдыларын дамытатын негізгі іс-әрекет екендігін алдыға тартады. Прозалық шығармаларды оқыту сыни ойлауды қалыптастырады, пікірталас, жазу дағдыларын дамытып, шығармашылық әрекетке жетелейді. Кучина (2020) заманауи әдебиетке деген қызығушылық шығармашыл оқушылардың тарапынан туындайды деп пікір білдірген. Әрине, көркем прозаға деген сұраныстың оқушы тарапынан артуы өз кезегінде оны оқытатын тың әдіс-тәсілдерді туындатады. Бұл тұрғыда

мұғалім сол қажеттіліктерді қанағаттандыра білуі тиіс. Орынбаева және т.б. (2024) қазіргі қазақ әдебиетін мектеп оқушыларына оқыту барысында көркем шығармаларды оқушының өмірлік тәжірибесімен, дүниетанымымен және қоршаған ортамен байланыстырудың маңыздылығын атап көрсетеді. Авторлар ХХІ ғасырдағы оқырманның қызығушылығын ескере отырып, заманауи қазақ прозасы мен поэзия үлгілерін оқу үдерісіне енгізу қажеттігін негіздейді. Бұл бағыт көркем мәтіндегі көтерілген мәселелерді оқушының күнделікті өмірімен сабақтастыруға, кейіпкерлер әрекетін талдауға және шығарма мазмұнын тұлғалық тұрғыдан қабылдауға мүмкіндік береді.

Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша оқушыларға қазіргі қазақ прозаларын оқытуда мұғалімдер қызығушылықты ояту, мағынаны ашу, ой толғау, сын тұрғысынан ойлау стратегияларын тәжірибеде қолданып жүр (Әбдіқалық және т.б., 2021). Алайда аталған әдіс-тәсілдер бүгінгі тәжірибелік өзгерістерді қажет етеді. Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері қазақ әңгімесі біршама көркемдік жетістіктерге қол жеткізді. Бұл жылдары жазылған туындылар да ғалымдардың зерттеу нысанына айналды (Атаханова және т.б., 2025). Тәуелсіздік кезеңінде жарық көрген шығармалар тек теориялық және көркемдік жағынан ғана зерттеліп қоймай, оларды оқытудың тиімді әдістерін зерделеу – педагогикадағы маңызды тақырыптардың бірі. Көркем прозаларды оқытуда педагогтер өз бетінше бірнеше әдіс-тәсілдерді қолданып, сынамадан өткізіп жүр. Дегенмен әдіс-тәсілдердің бәрін тегіс қолдану үнемі нәтижелі бола бермейді. Әдебиетті оқыту барысында оқушының креативті ойлауын дамыту көркем шығарманы өмірмен байланыстыра меңгертумен тығыз сабақтас.

Шығарма мазмұнын оқушының жеке тәжірибесімен, қоршаған ортамен және қазіргі қоғамдағы мәселелермен байланыстыру оның өзіндік пікір қалыптастыруына, шығармашылық тұрғыдан ойлауына мүмкіндік береді. Көркем мәтінді талдау кезінде өмірлік жағдаяттармен салыстыру, кейіпкерлер әрекетін бағалау арқылы оқушы дайын ақпаратты қабылдаушы емес, жаңа идея ұсынушы тұлға ретінде дамиды (Керімбекова мен Отарбаева, 2024).

Жұмақаева мен Қамбарова (2023) өз зерттеуінде әдеби шығарманы оқуды тек мәтін мазмұны туралы ақпарат алу үдерісі ретінде қарастырмайды. Авторлардың пікірінше, көркем мәтін – оқушының өмірлік тәжірибесімен, эмоциялық қабылдауымен және эстетикалық танымымен байланысатын күрделі танымдық жүйе. Сондықтан әдеби шығарманы меңгерту барысында оқушының алғашқы қабылдауын ұйымдастыру, оның мәтінмен белсенді қарым-қатынас жасауына мүмкіндік беру маңызды. Көркем шығарманы оқу оқушының жеке тәжірибесіне, дүниетанымына және құндылықтық бағдарларына сүйене отырып, мәтінді өзіндік тұрғыдан түсіндіруіне жағдай жасайды. Бұл прозалық шығармаларды оқытуда мәтіндегі идеялық мазмұнды өмірлік жағдаяттармен байланыстыру, кейіпкерлер әрекетін бағалау және шығармадағы көтерілген мәселелерді оқушының жеке тәжірибесі арқылы пайымдау қажеттігін көрсетеді.

Қазақ прозасын оқытуда жиі қолданылатын әдістер ретінде эвристикалық әдіс, ізденіс әдісі, репродуктивтік әдіс, продуктивтік әдіс, шығармашылық әдіс сынды әдістерді атауымызға болады. Қазіргі білім беру жүйесінде әдебиетті оқыту тек көркем мәтінді меңгертумен ғана шектелмейді, ол оқушылардың сыни ойлауын, қарым-қатынас дағдыларын және өмірлік ұстанымдары мен құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған кешенді жұмыс. Бұл тұрғыда тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасын оқыту – оқушылардың ұлттық танымын кеңейтіп қана қоймай, олардың заманауи және әлеуметтік ортада бейімделу қабілетін арттырады. Көркем прозаны өмірмен байланыстыра оқыту оқушылардың тек мазмұндық деңгейде қабылдауымен қатар, оның идеялық, философиялық және әлеуметтік мәнін терең түсінуін қамтамасыз етеді. Соңғы жылдары педагогикада оқытудың тұлғаға бағытталған конструктивистік тәсілдері жиі дамып келеді. Бұл тәсілдер бойынша білім алушы ақпаратты тек қабылдаушы ретінде емес, өз бетінше ізденушіге айналады. Осыған байланысты көркем прозаны оқытуда оқушының жеке көзқарасын, өмірлік тәжірибесін, әлеуметтік ортаны ескеру маңызды. Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасы осы тәсілдерді кеңінен қолдануға тиімді, себебі бұл шығармаларда қазіргі қоғамдағы әлеуметтік мәселелер, адамгершілік құндылықтар

мен рухани құндылықтар кеңінен көрініс табады. Көркем прозаны оқытуда жиі қолданылып жүрген іс-әрекеттердің бірі интерпретациялық оқыту. Интерпретациялау барысында оқушы мәтін мазмұнын, астарлы мәнін, көркемдік құрылымын талдайды. Бұл оқушының аналитикалық ойлау қабілетін дамытады. Сонымен қатар интерпретациялық оқыту арқылы оқушы шығарманы өмірлік жағдаяттармен салыстыра алады, оқушылардың оқу мотивациясы артады. Қазіргі педагогикада кеңінен қолданылып жүрген оқытудың әдістерінің бірі – проблемалық оқыту. Бұл әдіс арқылы оқушыларға мәтіндік немесе нақты мәселе ұсынып, оны шешу жолдарын өз бетінше ізденуді талап етеді.

Көркем әдебиет – адам болмысының, қоғамның және тарихтың көрінісі. Әсіресе тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасы қоғамдағы өзгерістерді, рухани ізденістерді шебер бейнелейді. Мұндай шығармаларда адам мен қоғам арасындағы байланыс, кейіпкердің рухани әлемі кеңінен көрініс табады. Көркем мәтінді қабылдау әр оқушыда әртүрлі қалыптасады, әр адамның ойлау ерекшелігі, дүниетанымы өзгеше, талғамы да әрқилы. Көркем прозаны түсіну тек мәтіндегі ақпаратты игеру ғана емес, күнделікті өмірде қолдану білу. Оқушы мәтіндегі оқиғаларды, кейіпкердің іс-әрекетін талдау арқылы көркем мәтінді тану қабілеті артады. Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушылардың ақпаратты қабылдау ерекшелігі де біршама өзгерген. Олар визуалды, интерактивті ақпаратқа көбірек бейім келеді және жылдам ақпарат алмасуға үйренген. Бұндай жағдайда әдеби мәтіндерді қабылдау күрделене түседі, себебі көркем мәтін терең ойлауды, мұқият оқуды талап етеді. Көркем мәтінді оқу барысында оқушылардың эмоционалдық қабылдауы да маңызды рөл атқарады. Эмоционалдық қабылдау мәтіндегі оқиғаларды логикалық және мазмұндық жағынан емес, сезім деңгейінде түсінуге мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың мәтінге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, эстетикалық талғамын да дамытады. Прозалық шығарма арқылы берілген эмоциялар оның ішкі дүниесіне әсер етіп, оның рухани дамуына септігін тигізеді. Осы орайда қаза әдебиетінде тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасының орны ерекше. Көркем прозаны оқытуда мәтіннің көп қабатты табиғатын түсіндіру өте маңызды. Көркем проза тек оқиға желісінен ғана тұрмайды, ол философиялық және мәдени мән-мағыналарды қамтиды. Осы маңызды аспектілерді түсіну үшін оқушыға арналған тиімді әдістерді саралап алу қажет. Сонымен қатар әдеби білім беру үдерісінде тілдік дағдыларды дамыту оқушы үшін аса маңызды. Көркем прозаны оқу арқылы оқушы сөздік қорын кеңейтеді, ойлау қабілетін дамытады. Бұл дағдылар оқушының функционалды сауаттылығын арттыруға көмектеседі. Қазіргі білім беру жүйесі тек білім мазмұнын меңгертумен шектелмей, тұлғаның әлеуметтік ортаға бейімделуін де назарда ұстайды. Бұл тұрғыда әдеби білім беру оқушылардың ішкі әлемін, моральдық ұстанымдарын қалыптастырады. Көркем шығарманы оқу барысында оқушының дербес ойлау қабілетін дамытып, интеллектуалды әлеуетін арттыруға тырысу – сапалы білімнің негізі. Көркем прозаны оқыту – тек оқу үдерісі емес, тұлғаны қалыптастыратын күрделі педагогикалық іс-әрекет. Сондықтан көркем прозаны оқыту әдістерін жетілдіріп, қазіргі білім беру талаптарына сәйкестендіру – зерттеу жұмысының маңызды алғышарты.

Әдістер мен материалдар

Зерттеу жұмысында тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасын өмірмен байланыстара оқытудың тиімді әдістері тәжірибе жүзінде дәйектелді. Зерттеу барысы екі кезеңде жүргізілді. Бірінші кезеңде прозалық шығармаға мазмұндық, идеялық және тақырыптық талдау жасалынды. Екінші кезеңде сандық зерттеу әдісі арқылы оқушылардан сауалнама алынып, педагогикалық бақылау тәсілдері негізге алынды. Зерттеу материалы ретінде тәуелсіздік кезеңінде жазылған мектеп бағдарламасына енгізілген Шерхан Мұртазаның «Тәуекел тойы» шығармасы таңдалынды. «Тәуекел тойы» әңгімесі – қоғамдағы әлеуметтік, моральдық, рухани мәселелерді көтеретін шығарма. Аталған туынды оқушылардың өмірлік тәжірибесімен байланыстыра оқытуға қолайлы материал ретінде іріктелді. Прозалық шығармаларды өмірмен байланыстыра оқыту әдістері ретінде Experience mapping әдісі (тәжірибе картасы), Context flow әдісі (контекст ағыны), Neoscontext әдісі (жаңа контекст) әдістері қолданылды.

Әдістердің тиімділігін анықтау мақсатында негізгі орта білім беретін мектептің 10-сынып оқушыларына эксперимент жүргізілді. Эксперименттік топ ретінде екі топша алынып, эксперимент соңында Likert шкаласына бойынша сауалнама алынды. Бірінші топ дәстүрлі оқыту әдістері бойынша шығарманы талдаса, екінші топ зерттеу барысында ұсынылатын жаңа әдістер бойынша шығарманы талдады. Эксперименттік жұмыстар кезеңдер бойынша жүзеге асырылды. Зерттеуге қатысқан оқушылардың жалпы саны, олардың жас ерекшеліктері мен оқу деңгейлері ескеріліп, топтар іріктелді. Сауалнама сұрақтары оқушылардың көркем прозаны қабылдау деңгейін, түсіну ерекшеліктерін, өмірмен байланыстыра алу қабілетін анықтауға бағытталды. Сауалнамада жабық сұрақтар қамтылды. Бақылау барысында оқушылардың сабаққа қатысу белсенділігі, өз пікірін білдіру деңгейі назарға алынды. Зерттеу барысында алынған мәліметтер жүйеленіп, нәтижелері талқыланды. Эксперименттік және бақылау топтарына берілген тапсырмалар мазмұндас және бірдей уақыт аралығында жүргізілді. Зерттеу барысында этикалық талаптар толық орындалып, оқушылардың зерттеуге қатысуы ерікті түрде жүзеге асырылды, құпиялық толық сақталды. Зерттеу нәтижелері тек ғылыми мақсатта пайдаланылды.

Нәтижелер және оларды талдау

Шерхан Мұртазаның «Тәуекел тойы» әңгімесі жалпы білім беретін мектептерде қазақ әдебиеті пәні бойынша 10-сыныпта оқытылады. Шығармада ел-жұрттың тойға әкелер сыйлықтары мен ақшасына сеніп дүркіретіп той жасап, шығынға батқан кейіпкердің басынан өткен оқиғалары баяндалады. Ұлын үйлендіріп, ақшаға қарық боламын деген басты кейіпкер Керімқұл, тойға келген қонақтарының көбі сыйлықсыз, ақшасыз келгенін көріп, қара терге түседі. Той ортасында туысқаны бриллиант бұйымын жоғалтып, қонақтар мен ел-жұртты әуре-сарсаңға салады. Той шығынын өтей алмаған Керімқұл той емес, әлдекімнің жаназасын шығарғандай түтігіп кетеді.

Шығарманың тақырыбы – ысырапшылдық пен арзан даңққойлық, шығарма идеясы – ел-жұрт үшін той жасап, абыройын асырамын деп ойлап тақырға отырған кейіпкер арқылы қоғамдағы мәселені жеткізу.

Автор шығарманы қат-қабат оқиғалармен шиеленістіре отырып, оқырманын түрлі эмоцияға бөлейді. Сонымен қатар кейіпкер бойындағы түрлі мінез-құлықтарды баяндамай, оның іс-әрекеті арқылы дөп көрсетеді. Қазақ тойды қазыналы санап, «шашылса, тек тойға шашылсын» деген ұранмен жасаған, алайда шығарманың басты кейіпкері көк тиыны болмаса да, елге мақтан етпекші болып той жасайды. Әрине, бұндай құбылыстар бүгінгі халық арасында танымал жағдай. Қарапайым халықтың көрпесіне қарамай көсіліп, қарызданып, несиелетіп той жасап жүргендігі шығарманың айтпақ ойымен дәл үндеседі. Шығармада орын алатын оқиғалар оқырманды шынайы өмірмен байланыстыруға еріксіз итермелейді.

Мысалы, мына үзіндіде кейіпкердің сараңдығы мен пайдакүнемдігі айқын көрінеді: «Құйрықты қазақы қой екен, Керімқұл ішінен: «Он мың болып қалар» деп, есепке салды. Ораза кезі болса, бағасы одан да жоғары көтерілер еді» (Қасқабасов, 2019) Әрине, оқырман үшін бұл таңсық кейіпкер емес, себебі Керімқұл секілді кейіпкерлер шынайы өмірде де жетіп артылады. Шағын көлемді прозалық шығарма болғандықтан, оқушылар үшін мәтінді оқу, мәтін тілін түсіну қиындық тудырмайды. 15-16 жастағы жасөспірімдер үшін шығарманың желісі қызықты, бүгінгі күнмен байланысы біршама.

Бақылау тобында дәстүрлі оқыту әдістері үш кезең бойынша ұйымдастырылды: кіріспе, негізі және қорытынды кезең. Кіріспе кезеңінде педагог *түсіндіру және баяндау* әдістері арқылы шығарманың тақырыбына, негізгі идеясына, көтерілген әлеуметтік мәселелерге тоқталып, оқушыларға мазмұн бойынша мәлімет берді. Бұл кезеңде оқушылардың шығармаға деген қызығушылығын ояту, мәтінді мазмұнын түсінуге бағыттау көзделді.

Сабақтың негізгі кезеңінде *репродуктивті әдіс* жүзеге асырылды. Оқушылар мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап берді.

Мысалы:

Шығарманың тақырыбы мен идеясының бүгінгі күнмен қандай байланысы бар?

Керімкүл қандай кейіпкер?

Керімкүлдің той туралы пікірлерімен келісесің бе?

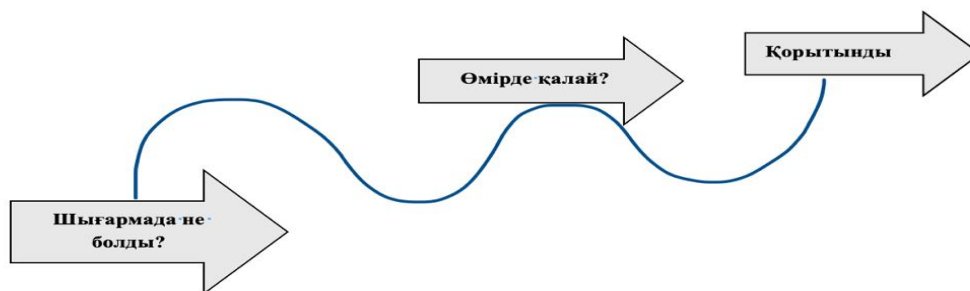
Авторлық идеяның өмір шындығымен байланысын анықта және т.б. Аталған әдіс оқушылардың мәтінді түсіну деңгейін, теориялық білімді меңгеруін және әдеби ұғымдарды дұрыс қолдануын дамытуға бағытталды. Бұл кезеңде оқушылар көбіне мұғалімнің жетекші сұрақтарына сүйене отырып жұмыс жасады.

Сабақтың бекіту кезеңінде *продуктивті әдіс* негізінде оқушыларға шағын эссе немесе кейіпкерге хат жаздырды. Оқушылар «Кейіпкерге хат», «Қазіргі қазақ қоғамындағы ысырапшылдық» тақырыптарында шағын эссе жазды. Бұл тапсырмалар оқушылардың өзіндік пікір білдіруіне, мәтінді өмірмен байланыстыра талдауына мүмкіндік берді. Ал шығармашылық әдіс негізінде оқушылар шығарма сюжетін бейнелейтін иллюстрациялар дайындады. Бұл жұмыс түрі кейіпкерлер психологиясын тереңірек түсінуге және шығарманы эмоционалдық тұрғыдан қабылдауға ықпал етті.

Екінші топқа (эксперименттік топ) *Experience mapping әдісі* бойынша сабақтың ортасында тапсырма берілді. Оқушылар шығарма мазмұнына сүйене отырып, шығарманың картасын сызды. Әдіс бойынша оқушылар мына сызба реттімен жұмыс жасады.

Сурет 1

Experience mapping әдісі



Context flow әдісі бойынша оқушылар сабақтың негізгі бөлігінде әңгіме мәтіні бойынша жұмыс жасады. Мәтінде берілген үзінділерді өмірмен байланыстырды. Бұл оқушылардың тұтас мәтіннің ішіндегі маңызды бөліктерімен жұмыс істеуге үйретеді. Алдымен оқушылар шығармадан әлеуметтік мәселені, кейіпкер мінезін және авторлық идеяны ашатын маңызды үзінділерді іріктеді. Кейін таңдалған үзінділердің мазмұнын бүгінгі қоғамдағы шынайы өмір құбылыстарымен байланыстырып талдады. Мысалы, шығармадағы ысырапшылдық, даңғойлық, қарызға той жасау секілді мәселелер қазіргі қоғамдағы жағдайлармен салыстырылып, оқушылар өз пікірлерін дәлелдер арқылы ұсынды.

Кесте 1

Мәтін үзінділерімен жұмыс

Мәтін үзіндісі	Өмірмен байланысы (Оқушы жауабы)
...Ол конверттердің ішінде қанша ақша жатқаны белгісіз. Жұрттың көзінше санай алмайсың ғой. Былайырақ шығып, туалетке кіріп кетіп санап алайын десе, оның ретін таппады. Санағанда алтын мен күміске қолы малына қалмайтынын көңілі түскір сезеді. Жездесі берген томпақ конверт болмаса... Қырғыздан темекі тасып, соны стакандап сатып жүрген майда саудагерде қай бір ірі ақша болады дейсің... (Қасқабасов және т.б., 2019)	Ақшаның буына мас болып, туысқандарын тек пайдасы үшін ғана сыйлайтын адамдар бұл өмірде аз кездеспейді. Тойға келген қонақтың жеке басынан гөрі, «не алып келеді екен?» деген сауал маңыздырақ болатынын бүгінде көп адамның басынан көріп жүрміз...

Neoscontext әдісі бойынша оқушыларға өздері оқыған мәтінді өмірмен байланыстырып, қайта жазып шығуға тапсырма берілді.

Мысалы, оқушы нұсқасында «Тәуекел тойы» «Тәуекелсіз той» деген шығармаға айналып, мазмұндық және идеялық өзгерістерге түсті. Тапсырманы орындатудағы мақсат – оқушыларды шығарманы толық түсінуге, әлеуметтік проблемаларды анықтай алуға бағыттау.

Зерттеу барысында Шерхан Мұртазаның «Тәуекел тойы» шығармасын өмірмен байланыстыра оқыту бойынша ұсынылған әдістердің тиімділігі эксперименттік жолмен зерттелді. Экспериментке екі сыныптан жалпы 20 оқушы қатысып, олар бақылау және эксперименттік топтарға бөлінді. Эксперимент нәтижелерін бағалау үшін 1-5 балл аралығындағы Likert шкаласына бойынша сауалнама алынды, SoC моделі арқылы топтастырылды. Алынған нәтижелер оқушылардың мәтінді түсіну, өздігінше интерпретациялау және өмірмен байланыстыра алу деңгейін анықтауға бағытталды.

Кесте 2

Likert шкаласы негізінде сауалнама нәтижелері

№	Сұрақтар	Бақылаушы топ	Эксперименттік топ
1	Мәтін бойынша негізгі ойды түсіндім	3	3,1
2	Кейіпкер әрекетін талдай аламын	2,7	2,8
3	Өңгімені өмірлік жағдаймен байланыстыра алдым	2,7	2,8
4	Автор идеясын өз сөзіммен жеткізе аламын	2,9	3,1
5	Мәтінге сыни көзқарасымды білдіре аламын	3,1	3,1
6	Шығармадағы оқиғаларды интерпретациялай аламын	2,9	4
Жалпы орташа мән		2,8	3,15

Тест нәтижелері бойынша бақылау тобының орташа мәні 17,3 балл, **М = 2,8** ал эксперименттік топтың орташа мәні 18,9 балл, **М = 3,15** болды. Бұл эксперименттік топ оқушыларының көркем мәтінді түсіну және өмірмен байланыстыра отырып талдау деңгейі жоғары екенін көрсетеді. Топтар арасындағы айырмашылықтарды анықтау үшін статистикалық әдіс ретінде T-test қолданылды.

Кесте 3

T-test нәтижесі

Көрсеткіш	Бақылау тобы	Эксперименттік топ
Оқушы саны (n)	10	10
Орташа балл (M)	17,3	18,9
Стандартты ауытқу (SD)	1,49	2,27
Айырмашылық (ΔM)	-	2
t-есептік мән	-	2,33
Еркіндік дәрежесі (df)	-	18
Маңыздылық деңгейі	-	$p < 0,05$

Есептеу нәтижесінде $t = 2.33$ мәні алынды ($p \leq 0.05$). Бұл бақылау және эксперименттік топтар арасындағы айырмашылықтың статистикалық тұрғыдан бар екенін дәлелдейді.

Эксперименттік топтың бақылаушы топпен салыстырғанда мәтінді өмірмен байланыстыра талдай алу қабілеті, сыни ойлау деңгейі жоғары екенін көрсетті. Бақылаушы топта қолданылған дәстүрлі әдістер оқушылардың көркем мәтінді түсінуіне көмектеседі, алайда оқушының өз бетінше жұмыс жасауына жағдай тудырмайды. Ал эксперименттік топта қолданылған experience mapping әдісі (тәжірибе картасы), context flow әдісі (контекст ағыны), neoscontext әдісі (жаңа контекст) әдістері оқушылардың мәтінді тек мазмұн ретінде емес, оны өмірлік және әлеуметтік маңызымен байланыстыра талдауына ықпал етті. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін, оқу мотивациясын арттырды. Прозалық шығарманы талдай келе оқушылар шығарма ішіндегі оқиғаларды салыстыра отырып, өмірмен байланыстыра алды.

Оқушы жауаптары:

- *Бүгінгі күні әлеуметтік желі үшін той жасайтын отбасылар да өте көп, мәселе жастардың бақытты болуы емес, «жұрт не айтар екен» деген уайымның көптігі той иелерін көбірек алаңдатады...*
- *Той жасаймын деп қарызға бату бүгінгі өмірде де көп кездеседі, қарызданып той жасағанша, жас отбасыға қолдау ретінде баспана алып берсе, олардың болашақтарына жасалған ең үлкен қолдау деп ойлаймын.*
- *Қазақ тойшыл қауым, бірақ осындай тек нафос үшін жасалған тойлар ағайынның арасын бұзып, соңы жиі дау-дамаймен аяқталып жатады. Сол тойдан кейін тіпті араласпай кететіндері де бар.*
- *Той жасау жақсы деп білемін, сондықтан оны көп адам шақырмай-ақ қазіргі заманда шағын қылып өткізсе де болады.*

Оқушылар ұсынылған жаңа әдіс-тәсілдер арқылы мәтін мұзмұнын талдау барысында мәтін мазмұнын өмірмен байланыстыра алу, өз ойын білдіре алу деңгейі жоғарлағанын көрсетеді.

Кесте 4

Шерхан Мұртазаның «Тәуекел тойы» әңгімесін өмірмен байланыстыра оқытудағы дәстүрлі және жаңа әдістерге сараптамалық талдау

№	Дәстүрлі әдістер	Тиімділігі	Кемшіл тұстары	Жаңа әдістер	Тиімділігі	Кемшіл тұстары
1	<i>Түсіндіру, баяндау әдісі</i>	Педагог «Тәуекел тойы» әңгімесіндегі той дәстүрі, әлеуметтік мәселе және кейіпкерлер әрекетін түсіндіріп береді; оқушылар мәтінді толық меңгереді	Оқушылар өз бетінше шығарма туралы ой қозғау қабілеті азаяды	<i>Mapping әдісі</i>	Оқушылар шығармадағы той көрінісін, кейіпкерлер әрекетін және әлеуметтік мәселені визуалды түрде қалыптастыра алады	Барлық оқушының ойы бір жерден шықпауы мүмкін
2	<i>Репродуктивті әдіс</i>	Оқушылар «Тәуекел тойы» әңгімесі мазмұны бойынша сұрақтарға жауап беріп,	Барлық оқушыны түлгел сабаққа қамту мүмкін емес.	<i>Context flow әдісі</i>	Шығармадағы той дәстүрі мен бүгінгі қоғамдағы несиеге той жасау, әлеуметтік қысым	Кейбір оқушыларға талдау жасау қиындық тудыруы мүмкін

	негізгі оқиғаларды есте сақтайды			құбылыстарын салыстырады	
3 <i>Шығармашылық әдіс (кейіпкерге хат)</i>	Оқушылар «Тәуекел той» шығармасында ағы кейіпкерлердің әрекетіне баға беріп, өз пікірін білдіреді	Бұл әдіс бойынша оқушылардың шығарма бойынша білімін бағалау субъективті болуы мүмкін, нақты критерийлерді қажет етеді	<i>Neocontext әдісі</i>	Оқушылар шығарманы қазіргі заманмен байланыстырып, «егер өмірде осылай болса қалай болар еді?» деген тұрғыда ой қорытады	Уақыт тапшылығы

Қорытынды

Қорытындылай келе, тәуелсіздік кезеңінде жазылған қазақ прозасын оқыту Шерхан Мұртазаның «Тәуекел тойы» әңгімесі мысалында талданды. Оқушылардың көркем прозаны өмірмен байланыстыра алу қабілетін арттыру үшін experience mapping әдісі (тәжірибе картасы), context flow әдісі (контекст ағыны), neoscontext әдісі (жаңа контекст) әдістерінің тиімділігі тәжірибелік тұрғыда дәлелденді. Experience mapping әдісі бойынша оқушылар шығармада болған оқиғалар бойынша карта сызып, оны өмірмен байланыстырды. Аталған әдіс оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытып, оқиғаны өмірмен байланыстыра алу қабілетін дамытқан. Context flow әдісі бойынша оқушылар мәтіндегі нақты үзінділер бойынша жұмыс жасады. Әдіс барысында мәтіннен негізгі маңызды бөліктерді алып тұжырым жасай алу қабілеті қалыптасты. Neoscontext әдісі бойынша оқушылар өздері оқыған мәтінді бүгінгі заманға сәйкестендіріп, өздігінше интерпретациялады.

Зерттеу нәтижелері аталған әдістерді кешенді түрде қолдану жоғары нәтиже беретіндігін көрсетті. Experience mapping әдісі оқиғаны құрылымдауға бағытталса, context flow әдісі мәтінді терең талдауға, ал neoscontext әдісі шығармашылыққа бағытталған әдіс ретінде өз тиімділігін көрсетті. Ұсынылған әдістер прозалық шығарманы терең түсінуіне мүмкіндік беріп, оқыту үдерісінде тек ақпарат берумен шектемей, оқушының танымдық белсенділігін арттырды. Зерттеу барысында оқушылардың оқу мотивациясының артқаны байқалады және дәстүрлі әдістерді қолдануда кей жағдайда мәтінге қызығушылық төмен болса, жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану барысында оқушылардың сабаққа белсенді қатысуы, пікір алмасуы, өз ойларын еркін білдіруі қалыптасты. Практикалық тапсырмаларды орындауда оқушылардың мәтінді эмоциялық қабылдау деңгейі артып, әдеби шығармаларға қызығушылығы арта түсті. Бұл іс-әрекет оқу процесінің нәтижелігін күшейтті. Педагогикалық тұрғыда зерттеу нәтижелері мұғалімнің тек ақпарат беруші ғана емес, бағыттаушы ретіндегі қызметінің маңызын көрсетті. Зерттеу материалы ретінде алынған Шерхан Мұртазаның «Тәуекел тойы» шығармасын талдауда екі топ та мәтіннің негізгі идеясы мен тақырыбын жақсы аша алды.

Зерттеу нәтижелері қазақ прозасын оқытуда көркем мәтінді визуализациялау құралдарын қолдану, мәтінді өмірлік тәжірибемен байланыстаратын тапсырмаларды жүйелі пайдалану, интерпретациялық және шығармашылық тапсырмаларды көбірек енгізудің тиімділігін анықтады. Бұл бағыттар оқушылардың функционалды сауаттылығының дамуына ықпал етіп, алған білімдерін өмірде қолдануына жағдай жасайды. Зерттеу нәтижесінде тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасын оқытуда ұсынылған әдістердің тиімділігі тәжірибелік тұрғыда дәлелденді. Шерхан Мұртазаның «Тәуекел тойы» әңгімесі негізінде жүргізілген зерттеу

жұмысы оқушылардың мәтінді терең түсіну, өмірмен байланыстыру қабілеттерін айтарлықтай дамытты. Ұсынылған әдістерді қолдану қазіргі білім беру талаптарына сәйкес қазақ әдебиетін жаңаша деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Атаханова, Н. А., Кынаджы, Д., Аяпова, Г. Б. (2025). Художественные поиски в современных казахских рассказах. *Керуен*, 88(3), 195–210. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2025.3-13>
- Әбдіқалық, К., Нұрғали, А., Сейітов, Д. (2021). Мектепте прозалық шығармаларды оқытудың тиімді әдістері. *Абай атындағы ҚазҰПУ хабаршысы. Филология ғылымдары сериясы*, 72(2), 513–519. <https://doi.org/10.51889/2020-2.1728-7804.86>
- Әрінова, Б. А. (1998). Әдебиет пәніне әлеуметтік сұраныстың жаңа кезеңі. *Қазақстан жоғары мектебі*, (5), 88–90.
- Бітібаева, Қ. Б. (1997). *Әдебиетті оқыту әдістемесі*. Рауан.
- Жұмақаева, Б., Қамбарова, Ғ. (2023). Көркем мәтінді қабылдау мен түсіну – интерпретация кадамдары. *Білім – Образование: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының ғылыми-педагогикалық журналы*, 104(1), 60–66. <https://bilim-uba.kz/index.php/science/article/view/13>
- Керімбекова, Б. Д., Отарбаева, Ғ. Н. (2024). Әдебиет сабағында оқушылардың креативті ойлауын қалыптастыра отырып шығармашылыққа баулу жолдары. *Еуразия гуманитарлық институтының хабаршысы (Bulletin of the Eurasian Humanities Institute)*, 4, 27–33. <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-4.27>
- Көшімбаев, А. (1969). *Қазақ әдебиетінің методикасы*. Мектеп.
- Көшімбаев, А. (1970). *Орта мектептің қазақ әдебиетін оқыту методикасының мәселелері*. Мектеп.
- Қоңыратбаев, Ә. (1962). *Әдебиеттік оқу методикасы: Очерктері*. ҚМОПБ.
- Қоңыратбаев, Ә. (1964). *Қазақ әдебиетінің методикасы*. Мектеп.
- Қасқабасов, С., Әлмұханова, Р., Раушанов, Е., Қайырбай, Қ. (2019). *Қазақ әдебиеті: 10-сынып оқулығы*. Жазушы.
- Орынбаева, Д. Г., Сатемирова, Д. А., Абитова, Ж. С. (2024). ХХІ ғасырдағы қазақ әдебиетін мектеп оқушыларына оқытудың өзектілігі. *Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы*, 75(4), 500–515. <https://doi.org/10.48371/PEDS.2024.75.4.031>
- Тоқсамбаева, А. О. (2022). Қазіргі қазақ прозасының көркемдік ерекшелігі. *Еуразия гуманитарлық институты хабаршысы*, (3), 188–196. <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2022-3.18>
- Al-Hafizh, M. (2010). The praise of prose in achieving participatory English language teaching (ELT). *Lingua Didaktika: Jurnal Bahasa dan Pembelajaran Bahasa*, 4(1), 35–41. <https://doi.org/10.24036/ld.v4i1.7392>
- Kuchina, T. G. (2020). Modern prose at literature lessons and in independent reading of senior secondary school students. *Philological Class*, 25(1), 195–202. <https://doi.org/10.26170/FK20-01-19>
- Muslimin, A. I. (2025). English as a foreign language (EFL) students' engagement, reading habits, and learning outcomes: A comparative study of extensive and intensive reading. *Asia Pacific Journal of Educators and Education*, 40(2), 337–355. <https://doi.org/10.21315/apjee2025.40.2.16>
- Taye, T., & Teshome, G. (2025). The efficacy of extensive reading strategies for enhancing reading comprehension among 4th year EFL students at Mizan Tepi University. *Social Sciences & Humanities Open*, 11, Article 101616. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2025.101616>

References

Atakhanova, N. A., Kynadzhy, D., Ayapova, G. B. (2025). Hudojestvennye poiski v sovremennyh

- kazahskih rasskazah [Artistic searches in modern Kazakh stories]. *Keruen*, 88(3), 195–210. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2025.3-13>
- Äbdıqalyq, K., Nurgali, A., Seitov, D. (2021). Mektepte prozalyq syğarmalardy oqytudyń tiimdi ädisteri [Effective methods of teaching prose works at school]. *Abai Kazakh National Pedagogical University Bulletin. Philological Sciences Series*, 72(2), 513–519. <https://doi.org/10.51889/2020-2.1728-7804.86>
- Ärnova, B. A. (1998). Ädebiet pänine äleumettik suranystyń jańa kezeńi [A new stage of social demand for literature teaching]. *Qazaqstan joğary mektebi*, (5), 88–90.
- Bitıbaeva, Q. B. (1997). *Ädebietti oqytu ädistemesi* [Methods of teaching literature]. Rauan.
- Jumaqaeva, B., & Qambarova, Ğ. (2023). Körkem mätindı qabıldau men tüsinu – interpretaciya qadamdary [Understanding and perception of literary text – steps of interpretation]. *Bilim – Obrazovanie: Scientific and Pedagogical Journal of the National Academy of Education named after Y. Altynsarın*, 104(1), 60–66. <https://bilim-uba.kz/index.php/science/article/view/13>
- Kerimbekova, B. D., Otambaeva, Ğ. N. (2024). Ädebiet sabağynda oquşylardyń kreativti oylauyn qalyptastyra otyryp syğarmaşylyqqa baulu joldary [Ways of developing students' creativity through the formation of creative thinking in literature lessons]. *Bulletin of the Eurasian Humanities Institute*, 4, 27–33. <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-4.27>
- Köşimbaev, A. (1969). *Qazaq ädebietiniń metodikasy* [Methodology of Kazakh literature]. Mektep.
- Köşimbaev, A. (1970). *Orta mekteptiń qazaq ädebietin oqytu metodikasyның мәселелері* [Issues of teaching Kazakh literature methodology in secondary school]. Mektep.
- Qoñyratbaev, Ä. (1962). *Ädebiettik oqu metodikasy: Ocherkteri* [Methods of literary reading: Essays]. QMOPB.
- Qoñyratbaev, Ä. (1964). *Qazaq ädebietiniń metodikasy* [Methodology of Kazakh literature]. Mektep.
- Qasqabasov, S., Älmuhanova, R., Raushanov, E., Qayırbay, Q. (2019). *Qazaq ädebieti: 10-synyp* [Kazakh literature: Grade 10]. Zhazushy.
- Orynbaeva, D. G., Satemirova, D. A., Abitova, Zh. S. (2024). XXI ғасырындағы qazaq ädebietin mektep oquşylaryna oqytudyń özektiligi [The relevance of teaching XXI century Kazakh literature to school students]. *Abai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages Bulletin. Pedagogical Sciences Series*, 75(4), 500 – 515. <https://doi.org/10.48371/PEDS.2024.75.4.031>
- Toqsambaeva, A. O. (2022). Qazırғы qazaq prozasynyń körkemdik erekşeligi [Artistic features of modern Kazakh prose]. *Euraziia gumanitarlyq instituty habarşysy*, (3), 188 – 196. <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2022-3.18>
- Al-Hafizh, M. (2010). The praise of prose in achieving participatory English language teaching (ELT). *Lingua Didaktika: Jurnal Bahasa dan Pembelajaran Bahasa*, 4(1), 35–41. <https://doi.org/10.24036/ld.v4i1.7392>
- Kuchina, T. G. (2020). Modern prose at literature lessons and in independent reading of senior secondary school students. *Philological Class*, 25(1), 195–202. <https://doi.org/10.26170/FK20-01-19>
- Muslimin, A. I. (2025). English as a foreign language (EFL) students' engagement, reading habits, and learning outcomes: A comparative study of extensive and intensive reading. *Asia Pacific Journal of Educators and Education*, 40(2), 337–355. <https://doi.org/10.21315/apjee2025.40.2.16>
- Taye, T., & Teshome, G. (2025). The efficacy of extensive reading strategies for enhancing reading comprehension among 4th year EFL students at Mizan Tepi University. *Social Sciences & Humanities Open*, 11, Article 101616. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2025.101616>

Нурай Айтбаева^{1*}, Гаухар Балтабаева², Гүлбейне Скендирова³

^{1,2}Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан

³Средняя школа №9 имени Г. Кайырбекова, Костанай, Казахстан

*e-mail: nuray.aytbaeva@mail.ru

ОБУЧЕНИЕ КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ В СВЯЗИ С ЖИЗНЕННЫМ ОПЫТОМ (НА ОСНОВЕ РАССКАЗА ШЕРХАНА МУРТАЗЫ «ТӘУЕКЕЛ ТОЙЫ»)

Аннотация. В статье рассматриваются методы и приемы обучения казахской прозе периода независимости в связи с жизненным опытом учащихся на примере рассказа Ш. Муртазы «Тәуекел тойы». С момента обретения независимости Казахстана казахская литература пополнилась рядом новых произведений. В настоящее время в школьной программе широко изучаются авторы периода независимости. В этой связи формирование у школьников интереса к художественной прозе, развитие навыков понимания и анализа текста является одной из важнейших задач. В исследовании предлагаются эффективные методы обучения, направленные на развитие у учащихся способности самостоятельно принимать решения и адаптироваться к жизненным ситуациям через изучение казахской прозы периода независимости. Эффективный анализ художественного текста способствует развитию критического мышления учащихся и повышает их интерес к чтению прозаических произведений. В статье рассматриваются вопросы формирования у учащихся навыков анализа содержания произведения на основе личного мнения, повышения их интереса к литературе и развития самостоятельного принятия решений. Также доказывается, что эффективное обучение художественной прозе способствует не только развитию языковой компетенции учащихся, но и формированию нравственных ценностей и жизненных взглядов. В исследовании анализируются труды отечественных и зарубежных ученых. Результаты исследования направлены на совершенствование преподавания казахской прозы периода независимости и развитие у учащихся способности глубоко понимать литературное произведение и связывать его с жизненным опытом, что подтверждается научными экспериментами.

Ключевые слова: проза, обучение, методы, независимость, связь с жизнью, средняя школа

Nurai Aitbaeva^{1}, Gaukhar Baltabayeva², Gulbeine Skendirirova³*

^{1,2}Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

³G. Qayyrbekov Secondary School No. 9, Kostanay, Kazakhstan

*e-mail: nuray.aytbaeva@mail.ru

TEACHING KAZAKH PROSE OF THE INDEPENDENCE PERIOD THROUGH CONNECTION WITH LIFE EXPERIENCE (BASED ON SH. MURTAZA'S SHORT STORY "TAUYEKEL TOYY")

Abstract. This article examines methods and approaches to teaching Kazakh prose of the independence period through connection with real-life experience, based on Sh. Murtaza's short story "Tauyekel toyi." Since Kazakhstan gained independence, Kazakh literature has been enriched with a number of new works. Today, authors of the independence period are widely included in the school curriculum. In this regard, fostering students' interest in literary prose and developing their skills in understanding and analyzing texts are among the key educational tasks. The study proposes effective teaching methods aimed at developing students' ability to make independent decisions and adapt to real-life situations through the study of Kazakh prose of the independence period. Effective analysis of literary texts enhances students' critical thinking skills and increases their interest in reading prose works. The article addresses the formation of students' skills in analyzing literary content based on personal interpretation, increasing their engagement with literature, and developing independent decision-making skills. It is also demonstrated that effective teaching of literary prose contributes not only to students' linguistic competence but also to the formation of moral values and life perspectives. The study analyzes the works of both domestic and international scholars. The results are aimed at

improving the teaching of Kazakh prose of the independence period and enhancing students' ability to deeply understand literary works and relate them to real-life experience, which is supported by empirical research.

Keywords: prose, teaching, methods, independence, life connection, secondary school

Келін түсті 27 сәуір 2026

Авторлар туралы мәлімет

Айтбаева Нұрай Айтбайқызы – хат-хабар авторы, «Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 3-курс докторанты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: nuray.aytbaeva@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5468-5614>

Балтабаева Гаухар Саядыловна – филология ғылымдарының докторы, қазақ әдебиеті кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан. e-mail: gauhar-128@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7555-0766>

Скендинова Гулбейне Айтбаевна– Г. Қайырбеков атындағы №9 орта мектептің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, Қостанай, Қазақстан.

Информация об авторах

Айтбаева Нұрай Айтбаевна– автор для корреспонденции, докторант 3 курса образовательной программы «Казахский язык и литература», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, e-mail: nuray.aytbaeva@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5468-5614>

Балтабаева Гаухар Саядыловна – доктор филологических наук, ассоциированный профессор кафедры казахской литературы, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, e-mail: gauhar-128@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7555-0766>

Скендинова Гулбейне Айтбаевна – учитель казахского языка и литературы общеобразовательной школы №9 имени Г. Кайырбекова, г. Костанай, Казахстан.

Information about the authors

Aitbayeva Nuray – corresponding author, 3rd-year doctoral student of the educational program “Kazakh Language and Literature”, Kazakh National Women’s Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: nuray.aytbaeva@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5468-5614>

Baltabayeva Gaukhar – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Kazakh Literature, Kazakh National Women’s Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: gauhar-128@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7555-0766>

Skendiroya Gulbeine – Teacher of Kazakh Language and Literature at Secondary School No. 9 named after G. Kaiyrbekov, Kostanay, Kazakhstan.